

Kurumlar ve Modern Ekonominin Gelişimi Orta Çağ Ticaretinden Dersler

Avner Greif

İstanbul: Albaraka Yayınları, 2022, 439 s.

Çeviren: Hacer Atabaş

ISBN: 978- 625- 7312- 81-3

Değerlendiren: Mustafa İslamoğlu

Stanford Üniversitesi'nde iktisat profesörü olan Avner Greif'in çalışma alanı iktisat tarihidir. Doktora tezini kendisi gibi Yahudi bir iktisat tarihçisi olan Joel Mokyr'in danışmanlığında yazmıştır. Greif'in *Journal of Political Economy* gibi dergilerde makaleleri bulunmaktadır. Greif'in günümüze kadar ortaya koymuş olduğu çalışmalar, kurumların Çin'den İngiltere'ye farklı coğrafyalarda iktisadi büyümeye etkisi ve rolünün araştırılması üzerine odaklanmaktadır. Karşılaştırmalı tarihsel analiz içerikli bu çalışmalar, 1993 yılında Nobel ile ödüllendirilen North ve Fogel gibi kurumsal iktisatçıların çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Kurumsal iktisat okulunun yeni kuşak temsilcileri, kurumların iktisadi davranış modellerini belirleyen etkenler üzerinde durmaktadırlar. Greif, çalıştığı alan ve kullandığı yöntem itibari ile bu akım içerisinde değerlendirilebilecek olan bir yazardır.

@ Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, mislamoglu@bandirma.edu.tr

ID 0000-0003-2058-7585

İslamoğlu, M. (2024). Kurumlar ve Modern Ekonominin Gelişimi Orta Çağ Ticaretinden Dersler. [Avner Greif, Kurumlar ve Modern Ekonominin Gelişimi Orta Çağ Ticaretinden Dersler kitabının değerlendirme yazısı.]. *İş Ahlakı Dergisi*, 17(1), 159-163.

Kitap Değerlendirme

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/d4269
İş Ahlakı Dergisi, 2024
isahlakidergisi.com

Başvuru : 30.04.2024
Revizyon : 02.05.2024
Kabul : 05.05.2024

Greif'in, 1990'lı yılların başından itibaren kaleme aldığı makale ve kitaplardan yola çıkarak yayına hazırladığı *Institutions and the Path to the Modern Economy Lessons from Medieval Trade*, Cambridge University Press tarafından 2006 yılında neşredilmiştir. Kitap Türkçeye *Kurumlar ve Modern Ekonomin Gelişimi Orta Çağ Ticaretinden Dersler* başlığı ile çevrilmiştir. Çevirmenliğini Hacer Atabaş'ın üstlendiği eserin Türkçe neşriyatını 2022 yılında Albaraka Yayınları gerçekleştirmiştir. *Kurumlar ve Modern Ekonomin Gelişimi Orta Çağ Ticaretinden Dersler*, beş ana kısımdan ve on iki bölümden oluşmaktadır. On ikinci bölümün sonunda farklı konular ile ilgili açıklamalara yer verilen üç ek bölüm bulunmaktadır. Bu ekler ile yazar, kitabın temas ettiği; oyun teorisi (Ek A), toplumsal birey (Ek B) ve iktisadi kurumları şekillendiren güçler (Ek C) konuları hakkında okuyucuya asgari düzeyde aşinalık kazandırmayı amaçlamıştır.

Yazarın kitabın hemen başlangıcında bir diğer Yahudi orta çağ iktisat tarihçisi olan Lopez'in *The Commercial Revolution of the Middle Ages, 950-1350 (Orta çağ ticari devrimi, 950-1350)* kitabına atıfta bulunması bir tesadüf değildir. Greif, kuşkusuz okuyucuya kasıtlı olarak orta çağa bakışına dair ipucu sunmak istemektedir. Orta çağ ne Lopez'in ne de Greif'in nezdinde karanlık bir çağa karşılık gelir. Bunun da ötesinde Greif, orta çağın Batı dünyasının insanının yaşamının her yönünü değiştiren olaylara sahne olduğuna inanmaktadır. Bu değişimi mümkün kılan ise bizzat kurumların değişimidir. Yazara göre kurum, önyargıdan uzak bir şekilde hem analitik hem de ampirik açıdan ele alınması gereken bir kavramdır. Kurum teorisinin yapılabilmesi ancak bütüncül bir kurum kavramının ihdası ile mümkündür. Greif, bir yandan kurumların işlevlerini anlamak (anlatmak) öte yandan analitik bir çerçeve çizmek açısından bütüncül bir kurum kavramı ortaya çıkarmak için uğraşmaktadır. Tek bir tanım yapmak yerine farklı tanımlara yer vererek kurumların tarihsel işlevine vurgu yapmak istemektedir. Greif'e göre kurum, davranışları düzenli hale getirmekte etkili olan kurallar, inançlar, normlar ve örgütler sistemi bütünüdür (s.42). Kurallar, inançlar normlar ve örgütler bu bağlamda kurumun unsurlarıdır. Böylelikle teorik bir çerçeve oluşturduktan sonra yazar insanların davranışlarında yer alan motivasyonlara odaklanmaktadır. Buna göre insanları belirli bir kurala uymaya motive eden unsur, diğer aktörlerin de bu şekilde davranacağına dair varsayımda bulunmalarıdır. Bu noktada Greif'in orta çağ insanını beklentileri de kendisi gibi rasyonel olan bir birey olarak ele aldığını belirtmek gerekir. Kurumlar ile insan arasındaki etkileşim karşılıklıdır. Kurumların doğa ve yapısını insan davranışı meydana getirirse de bireysel karar anında bu doğa ve yapı bireyin kontrol edemeyeceği dışsal etkenlerdir. İnsanları kurumsallaşmış kurallara uygun bir şekilde hareket etmeye iten nedenleri anlamak için Greif, oyun teorisinden

faydalanmaktadır. Bununla birlikte klasik oyun teorisi, tek başına veya başlı başına kurumsal analiz yapmak için gerekli olan analitik çerçeveyi sunmaz. Greif'in ifade ettiği üzere "Klasik oyun teorisi, kurumsal değişime sebep olan etkenlerle geçmiş kurumların sonrakiler üzerindeki etkisi gibi kurumsal dinamikleri anlamada yetersiz bir analitik çerçeve sunar" (s.23).

Eserin ikinci kısmında yazar, kurumları "dengenin sistemleri" (s.63) olarak ele almaktadır. Bu denge sistemleri, uzun menzilli ticaretin gelişmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Uzun menzilli ticaretin kurumsallaşması hem talebi hem de bu yolla üretimi teşvik eden bir gelişmedir Greif, Adam Smith ve onun takipçilerinin aksine uzun menzilli ticareti mümkün kılan kurumsal unsurların oluşmasının kolay olmadığını düşünmektedir. Greif, üçüncü bölümde Magripli Tacirler Koalisyonunu ele almaktadır. Bağdat'tan Tunus'a göç etmiş Yahudi soyundan gelen bu tüccarlar hakkında Greif'in 175 arşiv belgesi incelediği anlaşılmaktadır. Koalisyon üyeleri, işlerini yürütmek için iş birliği yaptıkları aracılara, dürüst olmadıkları takdirde topluca cezalandırma yoluna giderek caydırıcı bir güce sahip olmaktadır. Magripli Tacirler Koalisyonu, asimetrik bilgi kaynaklı sözleşme icrası sorunlarını bu şekilde ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

Dördüncü bölümde Greif, loncaları ele almaktadır. Loncalar, Magripli tacirler gibi ortak bir geçmişe sahip olmayan insanların da salt çıkar birliği çerçevesinde ortak hareket edebileceğini göstermiştir. Greif, 13'üncü yüzyılda (1241) gerçekleşen bir yağmalama olayını örnek vererek tüccarların İngiltere'ye mal götürmek konusundaki çekincelerinden bahsetmektedir (s.97). Eldeki belgeler, 14'üncü yüzyılın başına dek (1303) İngiliz topraklarında ticaret yapmanın güvenli olmadığına dair bilgiler ortaya koymaktadır. Bu ülkede ticarete uygun bir zemin ancak merkantilist çağda kurumsal yapının güçlendirilmesi ile oluşabilmiştir (North, 2002: 147-149). Buna karşılık Greif'in Bizans ve İtalyan şehirlerinden 1162, 1171 ve 1182 yıllarına verdiği örnekler, bu tür vakaların söz konusu dönemde yalnızca İngiltere'de meydana gelmediğini de gözler önüne sermektedir. Greif aslında ticaretten gelir elde eden şehir yönetimlerinin bile mallara el koymak konusunda bir motivasyona sahip olabileceklerine dikkat çekmektedir. Matematiksel hesaplamalarla bir daha ticaret yapmaya gelmemek pahasına dahi olsa bir tüccarın mallarına el koymak şehrin yönetimlerine daha büyük bir kar sağlamaktadır. Bu noktada loncaların etkin bir rol oynayarak ve tüccarların örgütlenmesini sağlayarak durumu şehir yönetimleri açısından terse çevirdikleri görülür çünkü tek tüccar değil bütün tüccarlar o şehre gitmekten vazgeçerler veya vazgeçmeye zorlanırlar. Tebriz örneğinde zorunlu olarak bu şehre uğrayan bir tüccarın oğlu kendi şehrinde mahkemeye çıkmak zorunda

kalır ki bu da örgütlerin kurumsal yaptırım gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Greif, beşinci bölümde neden oyun teorisinin kurumsal analiz için faydalı bir araç olduğuna dair argümanlar sunmaktadır. Ancak kitabın genelinde yazarın bu hususta bazı çekinceler ortaya koyduğu da görülmektedir. Bölümde oyun teorisine bir övgüden çok bir gerekçelendirme kaygısı ön plana çıkmaktadır.

Kitabın üçüncü kısmı kurumsal dinamikleri tarihsel süreç içerisinde ele almaktadır. Altıncı bölümden dokuzuncu bölüme kadar kurumsal dinamikler ile ilgili ana hatlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tarihsel süreç perspektifinin nasıl kasten yaratma perspektifi ile evrimsel perspektif arasındaki doldurabileceğine dikkat çeken yazar, altıncı bölümde Venedik ve Ceneviz şehir devletlerinin performansını karşılaştırmaktadır. Yedinci bölümde Greif, kurumların geçmişlerinin mevcut hallerine olan yansımalarını ele almak istemiştir. Bunun için de kendini yürüten kurumların yaşamsal döngüsü uzun vadede istikrar ortamını nasıl etkilemektedir sorusuna yanıt aramıştır. Zaman içerisinde kendini zayıflatan bir kurum olan podesteria (Cenevizlilerde devletin en yüksek makamı) Ceneviz Devleti'nin güç kaybetmesine neden olmuştur. Buna karşılık başlangıçta Bizans İmparatorluğu'nun bir görevlisi olan doçe (Venedikli en üst düzey devlet görevlisi) veya doçelik makamı Venedik'te farklı çıkar gruplarının makul yetki sınırlandırmaları sayesinde şehre olan bağlılığın artmasını sağlamıştır. Yargıçların güçlü konuma geldiği Venedik Cumhuriyeti'nde deniz aşırı sömürgelerden gelen kaynakların en azından bir kısmı asil olmayan sınıflara da aktararak kurumsal pekiştirme başarıya ulaştırılmıştır. Ceneviz'de soylu ailelerin bir gün güç dengesini değiştirebileceklerine dair besledikleri umut, onların askeri güce yatırım yapmalarına neden olmuş; Venedik'te ise içsel dinamikler böyle bir saik ile hareket edilmesine izin vermemiştir. Sekizinci bölüm Ceneviz Devleti'nin kuruluş, yükseliş ve çöküş dönemlerini daha yakından mercek altına alarak bütün karmaşıklığına ve bünyesinde barındırdığı çetrefilli ilişkilere rağmen kurumsal yapının neden verimli olamadığını açığa çıkarmaktadır.

Dördüncü kısımda yazar, Bacon tarzı saf bir tümevarımın yetersiz kalacağını ifade eder. Nash dengesinin tesisi ancak bu şekilde mümkündür. Tersten bir tümevarım şeklinde yürütülen bir mantıkla aktörler kendileri için optimal olanı seçmeye çalışırlar. Greif, tarihten ders çıkaran bir yaklaşımı benimsese de tümevarım yöntemini kurumsal analiz bakımından yetersiz bulmaktadır. Kurumsal analiz yapılabilmesi için gerekli olan kuramsal çerçeve ancak tümdengelim yöntemi ile tamamlanabilmektedir. Kurumsal analiz ancak hem tümdengelim hem de tümevarım yöntemlerinin ortaklaşa yer aldığı bir çerçevede yapılabilir.

Her ne kadar kitabın başlığı, okuyucuyu daha genel bir teorik çerçeve beklenti içerisine soksa da çalışmada kurumsal analiz, Magripli ve Cenevizli tüccarlar, loncaların belirli sorumlulukları gibi Akdeniz ve Avrupa ticaretine dair belirgin konular üzerinden yapılmıştır. Bunun nedeni eserin, Greif'in 1992 yılından itibaren kaleme aldığı makale ve kitapların birleştirilmiş ve geliştirilmiş hali olmasıdır. Eserin genel amacının ticaret için uygun bir zemin hazırlayan kurumsal değişiklikleri incelemek olduğu söylenebilir. Greif, North'a benzer bir şekilde kurumların oluşumunda bireylerin motivasyonlarını dikkate almaktadır. Yazar, insanoğlunun bilişsel kapasitesine ve geleceğe dair öngörülerde bulunabilmesine büyük önem vermektedir. Normlar, inançlar veya değerler şeklinde temsil eden bu unsurları toplum ve birey olmak üzere birbirleri ile etkileşim halinde iki bileşenli olarak ele almaktadır. *Kurumlar ve Modern Ekonominin Gelişimi Orta Çağ Ticaretinden Dersler*, yayımlandığı dönemde birçok tartışmaya neden olmuştur. Harvard Üniversitesi'nden Victor Nee, Greif'in eylem teorisinin Talcott Parsons çizgisinde değerlendirilebileceğini ileri sürmektedir. İngiliz sosyolog Colin Crouch'a göre *Kurumlar ve Modern Ekonominin Gelişimi Orta Çağ Ticaretinden Dersler*, iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü görevi görmektedir. Greif, böyle bir misyonu amaçlamış olmasa da eserin belirgin bir sosyoloji farkındalığıyla yazıldığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Eserin alt başlığından (*Orta Çağ Ticaretinden Dersler*) da anlaşılacağı üzere yazara göre Batı ekonomilerinin yükselişinin kökenlerini orta çağın bu döneminde aramak gerekmektedir. Bu bakımdan *Kurumlar ve Modern Ekonominin Gelişimi Orta Çağ Ticaretinden Dersler*, genel hatları ile Douglass C. North ve Paul R. Thomas'ın iktisat tarihini, kurumsal iktisat ekolünün bakış açısı ile yeniden yorumladıkları *The Rise of the Western World* (Batı Dünyasının Yükselişi) kitabının bir devamı veya mikro düzeyde bir açılımı olarak nitelendirilebilir. 2006 yılında neşredildiği andan itibaren konu olduğu tartışmaların uzun soluklu ve birbirini tetikleyici nitelikte olması, eserin derinliğini ve kurumsal iktisat bağlamında ne kadar kayda değer olduğunu teyit etmektedir.

İleri Okumalar:

North, D.C. (2002). *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans*. (Çev.: Gül Çağalı Güven). İstanbul: Sabancı Üniversitesi.